

**ศึกษาวิเคราะห์บทบาทด้านการศึกษาสงเคราะห์ของพระเทพรัตนนายก (จรัส
ทตตสิริ)**

**AN ANALYTICAL STUDY IN EDUCATION SUPPORT OF PHRA THEP RATANANAYOK
(JAMRAT DATTASIRI)**

พระครูบรรพตขันตยานุยุต Phrakhru Banphotkhanayanuyut

พระครูสิริสุตตานุยุต, รศ.ดร. Assoc. Prof. Dr. Phrakhru Sirisuttanuyut

ธวัชชัย ไชยวุฒิ Tawatchai Chaiwoot

วิทยาลัยสงฆ์ลำพูน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,

Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Lamphun Buddhist College

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 3 ประการ คือ 1. ศึกษาบทบาทด้านการศึกษาสงเคราะห์ของพระสงฆ์ พบว่า การศึกษาสงเคราะห์ของพระสงฆ์ คือ การจัดการศึกษาเพื่อช่วยเหลือ เกื้อกูล การศึกษา สถาบันการศึกษา หรือบุคคลผู้กำลังศึกษาเล่าเรียน เป็นการสงเคราะห์พระภิกษุ สามเณร ประชาชนให้ได้รับการศึกษาในระดับต่าง ๆ โดยอาศัยเสนาสนะต่าง ๆ ของวัดเป็นโรงเรียน หรือ วัดพระสงฆ์ และคณะสงฆ์ให้การสนับสนุนแก่สังคม 4 ประเภท คือ โรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา ศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ ศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ในวัด โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกธรรม/ แผนกสามัญศึกษา และมหาวิทยาลัยสงฆ์ 2. ศึกษาบทบาทด้านการศึกษาสงเคราะห์ของพระเทพรัตนนายก (จรัส ทตตสิริ) พบว่า พระเทพรัตนนายก (จรัส ทตตสิริ) มีบทบาทด้านการศึกษาสงเคราะห์ในการดำเนินงานที่ปรากฏเป็นที่ประจักษ์ให้เห็นสรุปเป็นประเด็นสำคัญ 5 ด้าน คือ 1) ด้านการเพิ่มทุนและมอบทุนการศึกษา 2) ด้านการก่อสร้างอาคารเรียนและอาคารหอพัก 3) ด้านการสร้างศาสนทายาท 4) ด้านการส่งเสริมกิจกรรมและการ และ 5) ด้านกิจกรรมสาธารณะกุศล 3. วิเคราะห์บทบาทด้านการศึกษาสงเคราะห์ของพระเทพรัตนนายก (จรัส ทตตสิริ) พบว่า ปรากฏให้เห็นถึงพุทธธรรมที่นำหลักการของ สังคหวัตถุ 4 และ พรหมวิหาร 4 มาขับเคลื่อนงานด้านการศึกษาสงเคราะห์ เพื่อสร้างรูปแบบการทำงานสาธารณะกุศลตามแนวทาง

พระพุทธศาสนา ที่เป็นบทบาทด้านการศึกษาสงเคราะห์ พระเทพรัตนนายก (จรัส ทตฺตสิริ) เจ้าคณะ
จังหวัดลำพูน

คำสำคัญ : การศึกษาสงเคราะห์

Abstract

This research article has 3 objectives: 1. To study the role of monks' welfare education. It is found that monks' welfare education is the education support for people who are studying. It is to help monks, novices, and the public to receive education at different levels by relying on the various facilities of the temple as a school or temple. Monk council support 4 types of education: charity school in Buddhist temples, Sunday Buddhist Study Center, Preschool child training center in the temple, and Phrapariyatidhamma School, Dhamma Department/ General Education Department and Sangha University.

2.To study the role of welfare education of Phra Thep Ratananayok (Jamrat Dattasiri), it was found that Phra Thep Ratananayok (Jamrat Dattasiri) had a role in welfare education in the operation that appeared to be evident, which can be summarized as 5 important issues: 1) capital increase and scholarship granting, 2) construction of school buildings and dormitories, 3) creation of religious heirs, 4) promotion of activities and 5) public charitable activities.

3. Analyzing the role of welfare education of Phra Thep Ratananayok (Jamrat Dattasiri) found that the Buddha dhamma brought is the principles of Sankhahavatthus 4 and Brahnavihara 4 to drive the work of welfare education, to create a form of public charity work according to Buddhist guidelines which is a role in welfare education of Phra Thep Ratananayok (Jamrat Dattasiri), Ecclesiastical Monk of Lamphun Province.

Keywords: Education Support.

บทนำ

นับแต่สมัยพุทธกาลสถาบันพระพุทธรศาสนาได้มีบทบาทเป็นศูนย์รวมจิตใจของพุทธบริษัท 4 มาช้านานจะเห็นว่าพระสงฆ์และวัดมีความสัมพันธ์กับชุมชนอย่างใกล้ชิด ทั้งสองฝ่ายต่างพึ่งพาซึ่งกันและกัน ในฝ่ายชาวบ้านการสร้างวัดเกิดขึ้นจากความเลื่อมใสศรัทธา เพื่อให้เกิดประโยชน์สำหรับพระภิกษุสงฆ์จะได้มีที่พักอาศัย เพื่อปฏิบัติธรรม และสั่งสอนเผยแผ่พระธรรมคำสอน นอกจากนั้นพระสงฆ์ยังมีฐานะเป็นเพื่อนาบุญ เป็นที่ปรึกษาและเป็นที่พึ่งทางด้านจิตใจสำหรับชาวบ้านด้วย ส่วนในด้านพระสงฆ์นั้น นอกเหนือจากการมีสถานที่พำนักที่เป็นหลักแหล่งสำหรับการปฏิบัติธรรมและประกอบกิจของสงฆ์แล้ว ที่สำคัญคือพระสงฆ์ต้องพึ่งพาชาวบ้านเรื่องปัจจัยต่าง ๆ ที่ใช้ในการดำรงชีวิต ในขณะเดียวกันพระสงฆ์เองก็สามารถสงเคราะห์ชาวบ้านที่มีจิตศรัทธาได้มีโอกาสในการบำเพ็ญบุญ เพื่อให้ได้รับประโยชน์ทั้งในภพนี้และในภพหน้าและประโยชน์ในระดับสูงสุด (ประชุม อังคุรโรหิต, 2550 : 1) เมื่อครั้งที่พระพุทธเจ้ามีพระดำรัสส่งพระสาวก 60 รูป ไปประกาศพระศาสนา พระองค์ทรงแสดงเจตนาไว้ชัดเจนถึงเรื่องการทำประโยชน์สุขของภิกษุสงฆ์ต่อชาวโลกทั้งหลาย ดังพระพุทธดำรัสที่ว่า “จรถ ภิกขเว จาริก พหุชนหิตาย พหุชนสุขาย โลกานุกมปาย อตถาย หิตาย สุขาย เทวมนุสสาน มา เอเกน เทว อคมิตถ เทเสถ ภิกขเว ธมม อาทิกถายณ มชฌเมกถายณ ปริโยสานกถายณ สาทถ สพยญชน เกวลปริปัญณ ปริสุทฺธ พุทฺทมจริย ปกาเสถ.” แปลความว่า “ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจงจาริกไป เพื่อประโยชน์สุขแก่ชนจำนวนมาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่ทวยเทพและมนุษย์ อย่าไปโดยทางเดียวกันสองรูป จงแสดงธรรมมีความงามในเบื้องต้น มีความงามในท่ามกลาง และมีความงามในที่สุดจงประกาศพรหมจรรย์ พร้อมทั้งอรรถและพยัญชนะบริสุทธิ์บริบูรณ์ครบถ้วน” (วิ.ม. (ไทย) 4/32/40.) ด้วยเหตุนี้ทำให้สถาบันพระพุทธรศาสนาจึงเป็นองค์กรที่มีรูปแบบของการสงเคราะห์ อนุเคราะห์ต่อชาวโลกทุกระดับเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน โดยเฉพาะเรื่องการศึกษาที่มุ่งสอนให้เกิดปัญญารู้แจ้งเห็นจริงในสัจธรรมของชีวิตแล้วยังแนะนำแนวทางในการดำเนินชีวิตและประกอบกิจต่าง ๆ ตั้งแต่ระดับต้น ไปจนถึงระดับสูงสุด ผ่านกระบวนการดำเนินงานที่เรียกว่าการศึกษาสงเคราะห์

หากพูดถึงเรื่องการศึกษาสงเคราะห์นั้น ในประเทศไทยองค์กรสงฆ์หลักที่มีบทบาทในการขับเคลื่อนงานพระพุทธรศาสนานั้นคือมหาเถรสมาคม ได้ดำเนินการในเรื่องนี้ ผ่านรูปแบบกิจกรรมการดำเนินงานของการบริหารกิจการคณะสงฆ์ นับว่าเป็นหนึ่งในภารกิจหลักที่ 6 ด้านของการทำงานของคณะสงฆ์ที่มีบทบาทในการส่งเสริมการศึกษาสงเคราะห์ของสังคมไทย เป็น การจัดการ

ศึกษาเพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลหรืออุดหนุนจนเจือหรือการช่วยเหลือเกื้อกูล หรืออุดหนุนจนเจือการศึกษา อื่นนอกการศาสนาสถาน หรือสถาบันการศึกษาหรือบุคคลผู้กำลังศึกษาเล่าเรียน เป็นการสงเคราะห์คน หรือประชาชนให้ได้รับการศึกษา โดยอาศัยศาลาหรือเสนาสนะใด ๆ ของวัดเป็นโรงเรียนหรือพระสงฆ์ วัดและคณะสงฆ์ให้การสนับสนุนแก่สังคม จะอย่างไรก็ตาม การศึกษาสงเคราะห์จัดเป็นบทบาทที่สืบเนื่องมาจากบทบาทเดิมของวัดและพระสงฆ์ไทยในอดีต นับตั้งแต่พระพุทธศาสนาได้เข้ามาประดิษฐานในประเทศไทย ตั้งแต่สมัยสุโขทัยเป็นราชธานีเป็นต้นมาจนถึงกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ที่รัฐและคณะสงฆ์จัดการศึกษาร่วมกันเพื่อให้การศึกษาแก่คนในสังคม จนกล่าวได้ว่าในสังคมไทยแบบเดิมวัดเป็นศูนย์กลางของชุมชนโดยเฉพาะในด้านการศึกษา ชุมชนหนึ่งมีลักษณะการปฏิบัติภารกิจที่ครบจบสิ้นในตัว วัดซึ่งเป็นศูนย์กลางของชุมชน และเป็นสมบัติของทุกคนในชุมชน จึงทำหน้าที่ให้การศึกษาตลอดชีวิตแก่สมาชิกทุกคนในชุมชนนั้น (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2549 : 2) สงเคราะห์ โดยลักษณะแบ่งเป็น 2 ลักษณะ คือ 1) การศึกษานอกเหนือจากการศาสนา ศึกษาที่พระสงฆ์ดำเนินการเพื่อการสงเคราะห์ พระภิกษุ สามเณร และคฤหัสถ์ 2) การสงเคราะห์เกื้อกูลแก่การศึกษา สถาบันการศึกษา หรือบุคคลผู้กำลังศึกษาในต่างสถาบัน และระดับการศึกษาต่าง ๆ ของผู้ที่ศึกษาโดยคณะสงฆ์เป็นผู้อนุเคราะห์อุปถัมภ์ ในส่วนของทุนการศึกษา อาคารสถานที่ เป็นต้น เพราะการศึกษาสงเคราะห์เป็นการสงเคราะห์ประชาชนด้านการศึกษาให้มีความรู้ความสามารถที่จะดำรงตนและดำเนินชีวิตในสังคมได้อย่างมีความสุข การจัดการศึกษาเพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลและการช่วยเหลือเกื้อกูลการศึกษา หรือสถาบันการศึกษาอื่น นอกจากการศาสนศึกษา หรือบุคคลผู้กำลังศึกษา (บุญศรี พานะจิตต์, 2545 : 20)

เพื่อเป็นการส่งเสริม สนับสนุน และขยายโอกาสทางการศึกษาให้กับประชาชนทุกระดับโดยเฉพาะเด็กที่ขาดโอกาสทางการศึกษาอันเนื่องมาจากปัญหาต่าง ๆ เช่น เด็กชาวเขา เด็กต่างเชื้อชาติศาสนาและวัฒนธรรม ครอบครัวอย่างแร้ง เด็กที่ถูกทำทารุณเร่ร่อน เด็กกำพร้าขาดผู้อุปการะ เด็กที่ถูกล่วงละเมิดทางร่างกายและเพศ มีปัญหายาเสพติด หรือมีปัญหาด้านสุขภาพ เด็กยากจนที่มีความสามารถพิเศษเฉพาะทางและปัญญาเป็นเลิศ ปัญหาการเข้าถึงเทคโนโลยี การศึกษาสงเคราะห์เป็นการศึกษาที่จัดขึ้นเพื่อเติมเต็มให้กับการศึกษาอีกลักษณะของกระทรวงศึกษาธิการ (กองการศึกษาสงเคราะห์, 2541 : 5) เป็นภารกิจด้านการดำเนินการจัดการศึกษาให้แก่พุทธศาสนิกชนที่เน้นการปลูกฝังศีลธรรม คุณธรรมและจริยธรรมให้แก่เด็กและเยาวชนให้มีความรู้และความเข้าใจเกี่ยวกับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เพื่อนำมาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน เช่น การจัดการศึกษาใน

รูปแบบ ศูนย์การศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ ศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ในวัด โรงเรียนเอกชน การกุศลของวัด (พระครูพิฑูรนคราภิรักษ์ (อนุชาติ นรินโท), 2564 : 237-238) รวมทั้งการบริจาคทรัพย์ส่วนตัว เพื่อมอบให้เป็นทุนการศึกษาแก่เด็กในระบบโรงเรียนของรัฐหรือของเอกชน การสร้างหรือซ่อมแซมอาคารของสถานศึกษา การจัดตั้งทุนสงเคราะห์ มอบทุนสงเคราะห์ มอบทุนอาหารกลางวันแก่นักเรียนในทุกกระตักการศึกษาเรียกว่า “การศึกษาสงเคราะห์” (พระเทพปริยัติสุธี (วรวิทย์ คงคปญโญ), 2540 : 101)

โดยมีพระสงฆ์ได้ทำหน้าที่อนุเคราะห์ เกื้อกูลกับประชาชนในสังคมตลอดมาจะเห็นได้จากบทบาทของพระสงฆ์ในการช่วยเหลือเกื้อกูลคนในสังคมนับตั้งแต่สมัยพุทธกาล สุโขทัย ยุชยา มาจนถึงปัจจุบัน พระสงฆ์ยังทำหน้าที่สงเคราะห์ในด้านต่างๆ การจัดการศึกษาสงเคราะห์เป็นอีกหน้าที่หนึ่งของพระสงฆ์ที่ได้มีบัญญัติไว้ในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (พระมหาปริยัติสัทธ ฐิติธมโม (ทองมา), 2549 : 110) เพื่อส่งเสริมให้เด็กและเยาวชนเกิดความอบอุ่นและมีความสุขทั้งร่างกายและจิตใจเป็นการแสดงออกถึงสิทธิและหน้าที่เรียกว่า “บทบาท” (สงวน สุทธิเลิศอรุณ, 2525 : 5) ซึ่งบทบาทของพระสงฆ์ในปัจจุบันได้แสดงบทบาทหน้าที่ตามคำสอนเพื่อที่จะสามารถปรับตัว ก้าวเข้าสู่ยุคสมัยใหม่ แต่ไม่ละเลยการประพฤติปฏิบัติที่เป็นหลักการเดิมของหลักคำสอน (พระครูวินัยธรจักรี ศรีจารุเมธีญาณ, 2559 : 285) ซึ่งการจัดการศึกษาสงเคราะห์ ที่พระสงฆ์ดำเนินการในลักษณะนี้ เป็นการจัดการศึกษา ได้แก่ 1) โรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา และโรงเรียนสงเคราะห์เด็กยากจนตามพระราชประสงค์ 2) ศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ 3) ศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ในวัด 4) โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา โดยรูปการนั้นจัดเป็นการศึกษาสงเคราะห์มากกว่า เพราะเป็นการศึกษาเพื่อสงเคราะห์พระภิกษุสามเณรให้มีการศึกษาเล่าเรียนวิชาสามัญศึกษา ทั้งผู้เรียนและผู้สอนก็เน้นหนักทางวิชาสามัญศึกษา (มานพ พลไพรินทร์, 2541 : 236) งานวัดที่ส่งเสริมการศึกษาให้โรงเรียนและคณะสงฆ์พร้อมให้การสนับสนุนแก่สังคมในอันที่จะส่งเสริมให้ประชาชนเยาวชนได้รับการศึกษาผ่านทาง อาทิ โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา โรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยสงฆ์ และศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ (พระราชวรมนู (ประยุทธ์ ปยุตโต), 2530 : 2) จากภารกิจข้างต้นนี้นับว่าเป็นรูปแบบการดำเนินงานด้านศึกษาสงเคราะห์ของคณะสงฆ์เพื่อประโยชน์ในการสงเคราะห์ประชาชนโดยแท้จริง

ในส่วนของคณะสงฆ์จังหวัดลำพูน โดยการนำของพระเทพรัตนนายก (จำรัส ทตฺตสิริ) เจ้าคณะจังหวัดลำพูน พระเถระที่ชาวลำพูนเคารพศรัทธายิ่ง เปี่ยมด้วยเมตตาธรรม มีวิสัยทัศน์

เห็นความสำคัญในการศึกษาสงเคราะห์ได้เป็นผู้นำในการดำเนินงาน มีการสร้างแรงบันดาลใจ ได้มีการใช้ปัญญาพิจารณา การประพจน์ประโยชน์ให้แก่คณะสงฆ์ร่วมกันทำงานด้านการศึกษาสงเคราะห์แก่ประชาชน หรือพระภิกษุสามเณร งานด้านศึกษาสงเคราะห์นั้นมีหลักธรรมที่เป็นหลักสงเคราะห์คือหลักสังคหวัตถุ และหลักพรหมวิหาร 4 พระเดชพระคุณท่านนั้นส่งเสริมพระสงฆ์หรือเจ้าอาวาส ถึงภารกิจหลักที่จะต้องถือเป็นหน้าที่ที่สำคัญอย่างหนึ่งที่จะต้องจัดให้มีการศึกษาสงเคราะห์ในจังหวัดลำพูน

ดังนั้น ผู้วิจัยสนใจที่จะศึกษาบทบาทด้านการศึกษาสงเคราะห์และวิเคราะห์บทบาทด้านการศึกษาสงเคราะห์ของพระเทพรัตนนายก (จรัส ทตฺตสิริ) เจ้าคณะจังหวัดลำพูน ต่อการพัฒนาการศึกษาสงเคราะห์อันจะเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาด้านการศึกษาแก่เด็กและเยาวชน นับเป็นทางหนึ่งในการสร้างเด็กและเยาวชน ให้ได้พุทธศาสนิกชนที่มีคุณภาพ และเป็นกำลังสำคัญของศาสนาสืบต่อไป

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาบทบาทด้านการศึกษาสงเคราะห์ของพระสงฆ์
2. เพื่อศึกษาบทบาทด้านการศึกษาสงเคราะห์ของพระเทพรัตนนายก (จรัส ทตฺตสิริ)
3. เพื่อวิเคราะห์บทบาทด้านการศึกษาสงเคราะห์ของพระเทพรัตนนายก (จรัส ทตฺตสิริ)

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยศึกษาเอกสาร (Documents) เป็นเบื้องต้น และเสริมด้วยการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Acting Research) เก็บรวบรวมข้อมูลด้วยเครื่องมือประกอบด้วย แบบสอบถาม ในการเก็บข้อมูล ซึ่งมีวิธีการดำเนินการวิจัยตามกรอบของการศึกษาโดยมีขอบเขตในการศึกษาที่เกี่ยวกับศึกษาสงเคราะห์ของพระสงฆ์ซึ่งมีขั้นตอนในการศึกษาดังต่อไปนี้

1. ศึกษาค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลปฐมภูมิจากคัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย 2539

2. ศึกษาค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลขั้นทุติยภูมิจากคัมภีร์อรรถกถา หนังสือหรืองานวิจัยต่าง ๆ ที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับศึกษาสงเคราะห์ของพระสงฆ์ และบทบาทด้านการศึกษาสงเคราะห์ของพระเทพรัตนนายก (จรัส ทตตสิริ) เจ้าคณะจังหวัดลำพูน

3. ศึกษาข้อมูลภาคสนามโดยการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม และการสัมภาษณ์ (In-depth Interview) พระภิกษุสงฆ์ และประชาชนผู้ที่มีส่วนในการขับเคลื่อนงานด้านการศึกษาสงเคราะห์ของพระเทพรัตนนายก (จรัส ทตตสิริ) เจ้าคณะจังหวัดลำพูน ทั้งหมด 15 รูป/คน

4. นำข้อมูลทั้งหมดในข้างต้นที่ได้มาทำการอภิปราย ประมวลผล เรียบเรียงและสรุปผลเพื่อเขียนงานวิจัยตามวัตถุประสงค์ที่ต้องการทราบต่อไป

ผลการวิจัย

1. บทบาทด้านการศึกษาสงเคราะห์ของพระสงฆ์ พบว่า การศึกษาสงเคราะห์ของพระสงฆ์ คือ การจัดการศึกษาเพื่อช่วยเหลือ เกื้อกูล หรืออุดหนุนจนเจือ การศึกษา สถาบันการศึกษา หรือบุคคลผู้กำลังศึกษาเล่าเรียน เป็นการสงเคราะห์พระภิกษุ สามเณร ประชาชนให้ได้รับการศึกษาในระดับต่าง ๆ โดยอาศัยเสนาสนะต่าง ๆ ของวัดเป็นโรงเรียน หรือ วัด พระสงฆ์ และคณะสงฆ์ให้การสนับสนุนแก่สังคม การศึกษาสงเคราะห์จัดเป็นบทบาทที่สืบเนื่องมาจากบทบาทเดิมของวัดและพระสงฆ์ไทยในอดีต นับตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันโดย การศึกษาสงเคราะห์นั้นที่พระสงฆ์ดำเนินการในลักษณะนี้ เป็นการจัดการศึกษาซึ่งแบ่งได้เป็น 4 ประเภท คือ 1.1) โรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา มีความมุ่งหมายให้วัดและพระสงฆ์ได้จัดการศึกษาตามหลักสูตรของกระทรวงศึกษาธิการ เพื่อสงเคราะห์พระภิกษุ สามเณร และเยาวชน ได้มีโอกาสศึกษาวิชาสามัญ พร้อมทั้งได้ศึกษาหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาศาสนาควบคู่กันไป 1.2) ศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ วัดและพระสงฆ์ให้การฝึกอบรมปลูกฝังศีลธรรม วัฒนธรรมและประเพณีอันดีงามแก่เด็กและเยาวชน เป็นโอกาสให้พระสงฆ์ได้ใช้วิชาการศาสนศึกษา เพื่อพัฒนาทรัพยากรบุคคลของชาติ ด้วยหลักธรรมของพระพุทธศาสนา 1.3) ศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ในวัด วัดได้ช่วยอบรมบ่มนิสัยเด็กก่อนวัยเรียน เพื่อปลูกฝังคุณธรรมและศีลธรรมแต่ยังเด็ก ทั้งเป็นการให้โอกาสวัดและพระสงฆ์ได้ร่วมพัฒนาทรัพยากรบุคคลของชาติตั้งแต่วัยเด็ก 1.4) โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกธรรม/ แผนกสามัญศึกษา จัดตั้งขึ้นเพื่อให้พระภิกษุสามเณรศึกษาเล่าเรียนตามหลักสูตรของกระทรวงศึกษาธิการ แผนกสามัญศึกษา และมีการศึกษาวิชาพระปริยัติธรรม บาลี พระธรรมวินัยและศาสนปฏิบัติ 1.5) มหาวิทยาลัย

สงฆ์ เป็นสถาบันการศึกษาในระดับอุดมศึกษา เปิดโอกาสให้ทั้งพระภิกษุ สามเณร คฤหัสถ์ ได้เข้ามาศึกษา วิชาการพระพุทธศาสนาขั้นสูง และบูรณาการกับศาสตร์สมัยใหม่ เพื่อพัฒนาจิตใจและสังคม

2. บทบาทด้านการศึกษาสงเคราะห์ของพระเทพรัตนนายก (จรัส ทตฺตสิริ) พบว่า พระเทพรัตนนายก (จรัส ทตฺตสิริ) ได้มีบทบาทสำคัญในการดำเนินงานด้านการศึกษาสงเคราะห์โดยมีบทบาทที่ปรากฏเป็นที่ประจักษ์ให้เห็นสรุปเป็นประเด็นสำคัญ 5 ด้าน คือ 2.1) ด้านการเพิ่มทุนและมอบทุนการศึกษา มีการมอบทุนการศึกษาในระดับชั้นอนุบาล ประถม มัธยม อาชีวศึกษา อุดมศึกษา ตั้งแต่ระดับปริญญาตรี ปริญญาโท และปริญญาเอก เป็นประจำทุกปีในโอกาสวันทำบุญคล้ายวันเกิดอายุวัฒนมงคล ณ วัดพระธาตุหริภุญชัยฯ ปีละ 255 ทุน จาก 15 สถาบันการศึกษาในจังหวัดลำพูน เชียงใหม่ ลำปาง ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2556 – ปัจจุบัน พร้อมทั้งยังเป็นเจ้าภาพทุนการศึกษาของพระนิสิต/นิสิต ในระดับอุดมศึกษา จนสำเร็จการศึกษา ปัจจุบันมีนิสิตในการดูแลอุปถัมภ์จำนวน 15 รูป/คน 2.2) ด้านการก่อสร้างอาคารเรียนและอาคารหอพัก ในส่วนของของวิทยาลัยสงฆ์ลำพูน ได้อุปถัมภ์ในการก่อสร้างอาคารหอฉัน อาคารพระสังฆธรรม อาคารหอประชุมสมเด็จพระมหารัชมังคลาจารย์ เป็นต้น เพื่อเป็นสถานที่ศึกษา อบรมสัมมนา และปฏิบัติธรรมวิปัสสนากรรมฐาน และได้อุปถัมภ์โรงเรียนเมธีวุฒิกร จัดสร้างอาคารที่พักนักเรียนชาย นักเรียนหญิง จำนวน 2 หลัง จัดสร้างโรงเก็บวัสดุ อุปกรณ์ทั้ง 3 รายการ พร้อมติดตั้งระบบไฟฟ้า อุปกรณ์ป้องกันอัคคีภัย และอุปกรณ์อำนวยความสะดวกอื่น ๆ 2.3) ด้านการสร้างศาสนทายาท ได้จัดให้มีโครงการบรรพชาอุปสมบทเฉลิมพระเกียรติฯ เพื่อถวายเป็นพระราชกุศลเป็นประจำทุกปีที่วัดพระธาตุหริภุญชัยฯ และยังได้อุปถัมภ์ทุนทรัพย์ให้กับคณะสงฆ์ วัด หน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล (อ.ป.ต.) ในจังหวัดลำพูนในการจัดบรรพชาอุปสมบทเพื่อสร้างศาสนทายาทเป็นประจำทุกปี 2.4) ด้านการส่งเสริมกิจกรรมและการกีฬาเยาวชน เป็นผู้อุปถัมภ์งบประมาณในการจัดกิจกรรมแข่งขันกีฬาโรงเรียนพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ กิจกรรมวันเด็กแห่งชาติ ของวัด ชุมชน หน่วยงาน ในจังหวัดลำพูนเป็นประจำทุกปี และ 2.5) ด้านกิจกรรมสาธารณะกุศล มีการจัดกิจกรรมทอดผ้าป่าเพื่อการกุศลต่อองค์กรหน่วยงานต่าง ๆ มอบอุปกรณ์สื่อการเรียนการสอนให้กับสถาบันการศึกษา มอบอุปกรณ์ทางการแพทย์ให้กับโรงพยาบาล อุปถัมภ์อาหารกลางวันให้กับโรงเรียนเมธีวุฒิกร และเปิดโรงทานอาหารให้บริการแก่ประชาชนทั่วไป

3. การวิเคราะห์บทบาทด้านการศึกษาสงเคราะห์ของพระเทพรัตนนายก (จรัส ทตฺตสิริ) พบว่า ในบทบาทที่ปรากฏด้านการศึกษาสงเคราะห์ ทั้ง 5 ด้าน คือ ด้านการเพิ่มทุนและมอบทุนการศึกษา ด้านการก่อสร้างอาคารเรียนและอาคารหอพัก ด้านการสร้างศาสนทายาท ด้านการ

ส่งเสริมกิจกรรมและการกีฬาเยาวชน และด้านกิจกรรมสาธารณะกุศล ทั้งนี้ยังพบว่าพระเทพรัตนนายก (จรัส ทตฺตสิริ) ได้ใช้หลักพุทธธรรมมาเป็นกรอบในการขับเคลื่อนดำเนินงานด้านการศึกษา สงเคราะห์โยอาศัยหลัก สังคหวัตถุ 4 และหลักพรหมวิหาร 4 เพื่อสร้างรูปแบบการทำงานสาธารณะกุศลตามแนวทางพระพุทธศาสนาที่เรียกว่า การศึกษาสงเคราะห์ โดยยกเป็นภาระหน้าที่และให้ความสำคัญต่องานดังกล่าวเพื่อบ่มบ่มพัฒนาส่งเสริมการศึกษา และอำนวยความสะดวกต่อการจัดการศึกษาให้ พระสงฆ์ สามเณร เด็ก เยาวชน ได้เข้าถึงโอกาสทางการศึกษาและการเรียนรู้ด้านวิชาการควบคู่กับการเรียนรู้ด้านคุณธรรมตามแนวทางพระพุทธศาสนา

อภิปรายผลการวิจัย

จากการศึกษาวิจัยในส่วนของบทบาทด้านการศึกษาสงเคราะห์ของพระสงฆ์ ทำให้เข้าใจได้ว่า การศึกษาสงเคราะห์ นั้นแท้จริงเป็นการสนับสนุน การให้ การสงเคราะห์ด้านการฝึกฝนอบรมแก่ประชาชนโดยเป็นการ จัดการศึกษาที่วัด คณะสงฆ์ ดำเนินการขึ้นเพื่อสนองต่อนโยบายของภาครัฐ ในอันที่จะส่งเสริมให้ประชาชนเยาวชนได้รับการศึกษา บทบาทของพระสงฆ์ที่มีต่อการดำเนินงานด้านศึกษาสงเคราะห์ในปัจจุบันมีความแตกต่างไปจากอดีตมาก บทบาทในอดีตวัด เป็นศูนย์กลางของชุมชน ด้านการศึกษาสงเคราะห์จะมีบทบาทมาก เพราะพระสงฆ์เป็นทั้งครู และเป็นผู้ให้สถานที่ในการจัดการศึกษา มอบสถานที่วัดเป็นสถานศึกษาให้แก่กุลบุตร พร้อมทั้งอำนวยความสะดวกให้กับผู้เรียน เช่น อาคารเรียน ที่พัก เป็นต้น ส่วนบทบาทในปัจจุบันนี้มีความแตกต่างออกไปจะเห็นได้ว่าการศึกษาสงเคราะห์ยังคงมีอยู่ แต่พระสงฆ์มีบทบาทในด้านนี้น้อยลง สาเหตุอาจมาจากการการดการหลักสูตรการศึกษาของภาครัฐที่เปลี่ยนไป หรืออาจมาจากการที่วัด และสถานศึกษาแยกออกจากกันอย่างชัดเจนในปัจจุบัน สอดคล้องกับทรรศนะของท่านพุทธทาสภิกขุ ที่แสดงไว้ในหนังสือเรื่องพุทธศาสนากับความสำเร็จของสังคม กล่าวว่า “บทบาทพระสงฆ์ที่เกี่ยวกับการศึกษา เดิมนั้นการศึกษาของไทยมีพระสงฆ์เป็นผู้จัดการศึกษาและอาศัยวัดเป็นสถานศึกษา ต่อมาได้เปลี่ยนเป็นแนวคิดการศึกษาแบบตะวันตก แบ่งออกเป็น พุทธการศึกษา พลศึกษา และหัตถศึกษา ในส่วนของ จริยศึกษานั้นราชการไม่ได้เน้นในการนำมาสอนนักเรียน แต่เน้นพุทธศึกษา พลศึกษาและหัตถศึกษา จนกระทั่งถึงปัจจุบัน ในส่วนของจริยศึกษาที่ว่านั้น หลักสูตรก็เป็นไปเพื่อการท่องจำไม่ได้ฝึกให้ผู้ศึกษานำไปปฏิบัติเพื่อขัดเกลาความประพฤติและจิตใจของตน” ทั้งนี้บทบาทที่เปลี่ยนไปนี้อาจมาจากภาระหน้าที่ทางสังคมที่เป็นอยู่ของพระสงฆ์แต่ละท่านจึงทำให้บทบาทที่มีต่องานด้านศึกษาสงเคราะห์เปลี่ยนไป สอดคล้องกับ

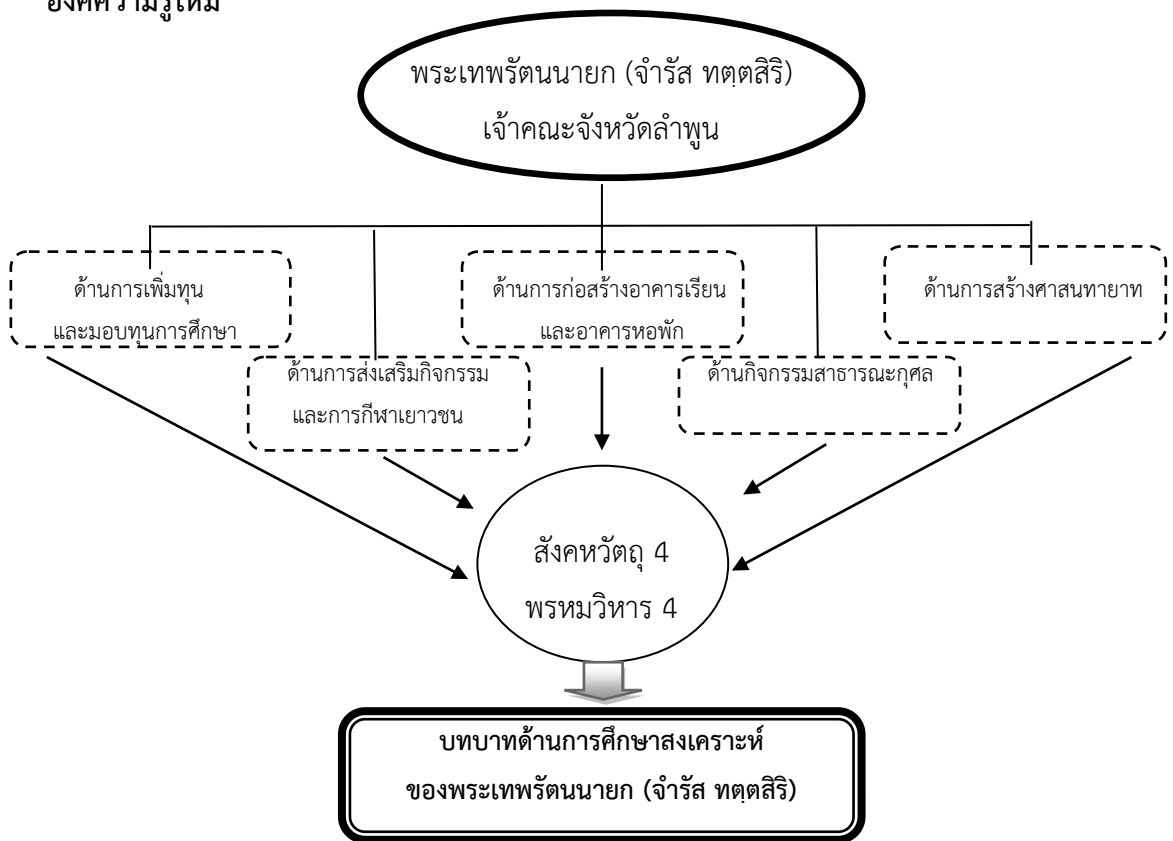
แนวคิดของ พระครูปริยัติกิตติธำรง,ผศ.ดร. ได้แสดงทัศนะไว้ในบทความวิชาการเรื่อง “บทบาทพุทธศาสนตรบัณฑิตสังคมพึงประสงค์” กล่าวว่า “บทบาท คือ พฤติกรรมที่ถูกคาดหวังของบุคคลผู้ยึดครองสถานภาพ บทบาทและสถานภาพมักเกิดขึ้นด้วยกัน สถานภาพ คือ ชุดของข้อบังคับ กฎเกณฑ์ และหน้าที่ บทบาทจึงหมายถึง การแสดงออกรวมถึงชุดของหน้าที่และข้อบังคับ ” ด้วยเหตุนี้จึงทำให้บทบาทของพระสงฆ์เปลี่ยนแปลงไป การรับภาระฐานะงานศึกษาสงเคราะห์อาจเป็นเรื่องที่ทำตามบทบาทหน้าที่ของเจ้าคณะ พระสังฆาธิการ มากกว่าพระสงฆ์ธรรมดานั่นเอง

บทบาทด้านการศึกษาสงเคราะห์ของพระเทพรัตนนายก (จรัส ทตฺตสิริ) ได้มีบทบาทสำคัญในการดำเนินงานด้านการศึกษาสงเคราะห์โดยมีบทบาทที่ปรากฏเป็นที่ประจักษ์ให้เห็นสรุปเป็นประเด็นสำคัญ 5 ด้าน คือ 1) ด้านการเพิ่มทุนและมอบทุนการศึกษา 2) ด้านการก่อสร้างอาคารเรียนและอาคารหอพัก 3) ด้านการสร้างศาสนทายาท 4) ด้านการส่งเสริมกิจกรรมและการ และ 2.5) ด้านกิจกรรมสาธารณะกุศล จะเห็นได้ว่าพระเทพรัตนนายก (จรัส ทตฺตสิริ) ได้ให้ความสำคัญต่องานศึกษาสงเคราะห์เป็นอย่างมาก ท่านมุ่งมั่นที่จะส่งเสริมและพัฒนางานด้านการศึกษาในทุกระดับชั้น เปิดโอกาส สนับสนุน ส่งเสริมให้พระภิกษุ สามเณร เยาวชน นักเรียนนักศึกษาได้เข้าถึงโอกาสทางการศึกษา พร้อมทั้งสนับสนุน อุปถัมภ์บำรุงปัจจัย 4 ให้กับสถาบันการศึกษาอันเป็นสถานที่ในการอบรมสั่งสอนให้ความรู้เพื่อให้เกิดความพร้อมในการจัดการศึกษาเรียนรู้อย่างมีประสิทธิภาพ จึงเกิดเป็นวัตรปฏิบัติที่ดำเนินงานสืบเนื่องมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน พร้อมทั้งเป็นแบบอย่างของพระสงฆ์ในการทำงานด้านศึกษาสงเคราะห์ เป็นที่ประจักษ์ชัดแจ้งแก่สังคมถึงความเมตตาที่ได้สนับสนุนขับเคลื่อนงานการศึกษาสงเคราะห์ด้วยดีมาโดยตลอด สอดคล้องกับงานวิจัยของ ไชยสุรีย์ อินทร์เพชร ได้ทำวิจัยเรื่อง “บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาสังคม : ศึกษาเฉพาะกรณีพระเทพสาครมุนี (แก้ว สุวณฺณโชโต)” พบว่า “บทบาทการพัฒนาสังคมตามแนวพระเทพสาครมุนี (แก้ว สุวณฺณโชโต) ท่านเป็นแบบอย่างที่ดีเคร่งครัดระเบียบวินัย วางระเบียบแบบแผน ข้อวัตรไว้อย่างเคร่งครัด ทั้งได้ดำเนินงานมาอย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต ด้วยความวิริยะอุตสาหะ เสียสละ โดยมุ่งหวังให้เกิดประโยชน์แก่คณะสงฆ์และสาธุชนทั้งในด้านการปกครอง การเผยแผ่การศึกษา การสาธารณูปการ การสาธารณสงเคราะห์ปรากฏประจักษ์เป็นผลงานสืบมา”

การวิเคราะห์บทบาทด้านการศึกษาสงเคราะห์ของพระเทพรัตนนายก (จรัส ทตฺตสิริ) พบว่า ในบทบาทที่ปรากฏด้านการศึกษาสงเคราะห์ ทั้ง 5 ด้านแล้ว พระเทพรัตนนายก (จรัส ทตฺตสิริ) ยังปรากฏให้เห็นถึงพุทธธรรมที่นำหลักการของ สังคหวัตถุ 4 และ พรหมวิหาร 4 มาขับเคลื่อน

งานด้านการศึกษาสงเคราะห์ เพื่อสร้างรูปแบบการทำงานสาธารณะกุศลตามแนวทางพระพุทธศาสนา ที่เรียกว่า การศึกษาสงเคราะห์ พระเทพรัตนนายก (จรัส ทตฺตสิริ) ได้นำหลักพุทธธรรม ข้างขึ้นนี้มาเป็นแนวทางในการดำเนินงานด้านการศึกษาสงเคราะห์ของท่าน ในด้าน 1) ท่าน ท่านมีเมตตาแก่พระภิกษุ สามเณร ศรัทธาประชาชนทั่วไป ส่งเสริมในเรื่องการมอบทุนการศึกษา มอบสิ่งของอุปโภคบริโภค ปัจจัย 4 ตั้งโรงงาน และการเผยแผ่ธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าเป็นธรรมทาน ตลอดถึงการจัดตั้งศูนย์ปฏิบัติธรรมเพื่อเป็นสถานที่ฝึกปฏิบัติแก่สาธุชนทั่วไป 2) ปิยวาจา ท่านเป็นพระนักเทศน์รับภาระธุระในการอบรมสั่งสอน ชักชวนให้คนทำความดี และมีความตั้งมั่นในการเผยแผ่คำสอนของพระพุทธเจ้า เพื่อมอบเป็นธรรมะบรรณาการแก่ศรัทธาประชาชนทุกท่าน 3) อตถจริยา ท่านได้บำเพ็ญประโยชน์แก่วัด คณะสงฆ์ และสังคม พร้อมทั้งเป็นแบบอย่างที่ดีในการสร้างกุศลบารมี ชักชวนให้สาธุชนได้ทำความดี พร้อมทั้งส่งเสริมให้มีจิตสาธารณะ 4) สมานัตตตา ท่านวางตนเหมาะสมในฐานะการเป็นพระสงฆ์ เจ้าอาวาส และเจ้าคณะจังหวัด ตามบทบาทหน้าที่อย่างสมบูรณ์และในการดำเนินงานการศึกษาสงเคราะห์นี้ยังปรากฏให้เห็นถึงพุทธธรรมที่เป็นหลักพรหมวิหาร 4 1) เมตตา เป็นสิ่งที่แสดงออกจากตัวตนของท่านเป็นเรื่องที่ประจักษ์ให้เห็นเด่นชัด ของศรัทธาประชาชนชาวจังหวัดลำพูนได้ถึงการบำเพ็ญเมตตาบารมีของท่านอันแสดงออกถึงการช่วยเหลือสงเคราะห์ 2) กรุณา ท่านช่วยเหลือสงเคราะห์พระภิกษุ สามเณร ศิษย์วัด ตลอดถึงนักเรียนนักศึกษาให้ได้รับการศึกษาแล้วยังอุปถัมภ์ในเรื่องภัตตาหารเพล อาหารกลางวัน ตลอดถึงที่พักอาศัย มีการจัดสร้างหอพักสำหรับนักเรียนชาย หญิง มีรถบริการรับส่ง เป็นต้น 3) มุทิตา จัดให้มีกิจกรรมถวายมุทิตาแด่ พระนักธรรม พระเปรียญธรรม และพระบัณฑิต ที่สำเร็จการศึกษาในระดับต่าง ๆ เช่น นักธรรมชั้นเอก เปรียญธรรม 1-9 และปริยญาตรี โท เอก เพื่อเป็นขวัญกำลังใจในการศึกษา 4) อุเบกขา ในเรื่องนี้ท่านได้เป็นแบบอย่างที่ดีในการใช้อุเบกขาธรรมในการทำงาน เช่นการมอบหมายแบ่งภาระงาน ท่านจะทำตัวเป็นกลางให้อำนาจหน้าที่ในการทำงาน และการตัดสินใจ ดังกล่าวมาด้วยประการข้างต้นนี้เป็นรูปแบบที่แสดงถึงบทบาทด้านการศึกษาสงเคราะห์ของพระเทพรัตนนายก (จรัส ทตฺตสิริ) เจ้าคณะจังหวัดลำพูน

องค์ความรู้ใหม่

สรุป และข้อเสนอแนะ

บทธาปถด้านการศึกษาสงเคราะห์ของพระสงฆ์ การศึกษาสงเคราะห์ของพระสงฆ์ คือ การจัดการศึกษาเพื่อช่วยเหลือ เกื้อกูล การศึกษา สถาบันการศึกษา หรือบุคคลผู้กำลังศึกษาเล่าเรียน เป็นการสงเคราะห์พระภิกษุ สามเณร ประชาชนให้ได้รับการศึกษาในระดับต่าง ๆ โดยอาศัยเสนาสนะต่าง ๆ ของวัดเป็นโรงเรียน หรือ วัด พระสงฆ์ และคณะสงฆ์ให้การสนับสนุนแก่สังคม 4 ประเภท คือ โรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา ศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ ศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ในวัด โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกธรรม/ แผนกสามัญศึกษา และมหาวิทยาลัยสงฆ์

พระเทพรัตนนายนก (จ๋ารัส ทตตสิริ) มีบทธาปถด้านการศึกษาสงเคราะห์ในการดำเนินงานที่ปรากฏเป็นที่ประจักษ์ให้เห็นสรุปเป็นประเด็นสำคัญ 5 ด้าน คือ 1) ด้านการเพิ่มทุนและมอบ

ทุนการศึกษา 2) ด้านการก่อสร้างอาคารเรียนและอาคารหอพัก 3) ด้านการสร้างศาสนทายาท 4) ด้านการส่งเสริมกิจกรรมและการ และ 5) ด้านกิจกรรมสาธารณกุศล อีกทั้งยังปรากฏให้เห็นถึงพุทธธรรมที่นำหลักการของ สังคหวัตถุ 4 และ พรหมวิหาร 4 มาขับเคลื่อนงานด้านการศึกษาสงเคราะห์ เพื่อสร้างรูปแบบการทำงานสาธารณกุศลตามแนวทางพระพุทธศาสนา ที่เป็นบทบาทด้านการศึกษาสงเคราะห์ พระเทพรัตนนายก (จรัส ทตฺตสิริ) เจ้าคณะจังหวัดลำพูน

References

กองการศึกษาสงเคราะห์. (2541). ระเบียบการรับเด็กเข้าเรียนโรงเรียนศึกษาสงเคราะห์.

กรุงเทพมหานคร: กรมสามัญศึกษา.

บุญศรี พานะจิตต์. (2545). *ความสำเร็จในการปฏิบัติภารกิจของวัด*. กรุงเทพมหานคร: บริษัท พริกหวานกราฟฟิค จำกัด.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2549). *สถาบันสงฆ์กับสังคมไทย*. กรุงเทพมหานคร: จรูญการพิมพ์.

พระราชมุนี (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). (2530). *สถาบันสงฆ์กับสังคมไทย*. กรุงเทพมหานคร: จรูญการพิมพ์.

พระเทพปริยัติสุธี (วรวิทย์ คงคปณฺโญ). (2540). *คู่มือพระสังฆาธิการ ว่าด้วยเรื่องการคณะสงฆ์และการพระศาสนา*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา.

พุทธทาสภิกขุ. (2547). *พุทธศาสนากับความสำเร็จของสังคม*. กรุงเทพมหานคร: สุขภาพใจ.

มาณพ พลไพรินทร์. (2541). *คู่มือการบริหารกิจการคณะสงฆ์*. กรุงเทพมหานคร: หจก.ชุดิมาการพิมพ์,

พระมหาปริญญาณภัสตร์ รุจิธมโม (ทองมา) และปฐมพงศ์ ศุภเลิศ. (2559). พระสงฆ์กับการจัดการศึกษาสงเคราะห์. *วารสารครุศาสตร์ปริทรรศน์*, ปีที่ 3 ฉบับที่ 2 พฤษภาคม-สิงหาคม 2559.

พระครูพิฑูรณคราภิรักษ์ (อนุชาติ นรินโท) และพระมหาสุเมธ สมานิตโต. (2564). ทักษะการบริหารกิจการคณะสงฆ์. *วารสารวิจัยวิชาการ*, ปีที่ 4 ฉบับที่ 2 เมษายน-มิถุนายน 2564.

พระครูปริยัติ กิตติธำรง (ทองขาว กิตติธโร). ผศ.ดร.. (2553). “บทบาทพุทธศาสนธำรงสันติสังคมพึงประสงค์”. *พุทธจักร*. ปีที่ 64 ฉบับที่ 5 พฤษภาคม 2553.

รายงานการประชุมวิชาการระดับชาติ (Proceedings) ครั้งที่ 9 เรื่อง “พุทธวิธี และวิถีครูบา กับการแก้ปัญหาวิกฤติโลก”

(The Buddhist and Kruba Methods to Solve the World Crisis) วันที่ 25 มีนาคม 2566

พระครูวินัยธรจักรี ศรีจารุเมธีญาณ และสัญญา เคนาภูมิและวิทยา เจริญศิริ. (2559). บทบาทพระสงฆ์ไทยในสังคมยุคโลกาภิวัตน์. วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร, ปีที่ 4 ฉบับที่ 1, 2559.

ประทุม อังกูโรหิต. “สถาบันทางพระพุทธศาสนากับงานสังคมสงเคราะห์”. (2550). รายงานการวิจัย. ศูนย์พุทธศาสนศึกษา: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ไอศูรย์ อินทร์เพชร. (2553). “บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาสังคม : ศึกษาเฉพาะกรณีพระเทพสาครมุนี (แก้ว สุวณฺโณโต)”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.